

تمامی حقوق انتشار این اثر، متعلق به نشریه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه دانشگاه تبریز می‌باشد.
این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY: 4 است.

ارائه مدل ساختاری شهروندی زیست‌محیطی بر مبنای شهریت و سرمایه فرهنگی در بین شهروندان تبریز

<https://sociology.tabrizu.ac.ir>

شناسه دیجیتال: DOI:10.22034/JEDS.2021.40590.1425

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۴/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۴/۱۲

بیژن زارع^۱

عبسی عابدینی*^۲

کرم حبیب پور کتابی^۳

چکیده

شهرنشینی و رشد سریع آن، بر اقتصاد و محیط زیست یک منطقه تأثیر زیادی دارد. همچنین روحیات و شیوه زندگی مردم شهرنشین با گسترش شهرنشینی دستخوش دگرگونی‌های نسبتاً زیادی می‌شود. از آنجایی که شهروندی زیست‌محیطی در یک محیط اجتماعی و فرهنگی تحت عنوان «شهر» شکل می‌گیرد و تحت تأثیر بسیاری از عوامل فرهنگی می‌باشد، تحقیق حاضر با هدف مطالعه ارائه مدل ساختاری شهروندی زیست‌محیطی بر مبنای شهریت و سرمایه فرهنگی در بین شهروندان تبریزی انجام یافته است. روش مورد استفاده در تحقیق حاضر پیمایشی است. از ابزار پرسشنامه محقق‌ساخته جهت جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز استفاده شده است. جامعه آماری ساکنان بین ۶۴-۱۵ سال کلان شهر تبریز به تعداد ۴۰۷ نفر بر اساس فرمول نمونه‌گیری کوکران تعیین و به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای، برای مطالعه انتخاب شده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که بین متغیر شهریت و شهروندی زیست‌محیطی (۰/۶۵۸) و همچنین بین متغیر سرمایه فرهنگی و شهروندی زیست‌محیطی (۰/۷۳۶) همبستگی مثبت و معنی‌داری وجود دارد. ضرایب مسیر مربوط به شهریت نشان داد که مدیریت شهری، بهداشت محیطی و امکانات و فناوری شهری به ترتیب با مقادیر ۰/۵۲، ۰/۴۵ و ۰/۷۲ واریانس شهریت را تبیین می‌کنند. همچنین ضرایب مسیر مربوط به سرمایه فرهنگی نشان داد که سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته، تجسم یافته و نهادی به ترتیب با مقادیر ۰/۵۳، ۰/۶۵ و ۰/۶۸ واریانس سرمایه فرهنگی را تبیین می‌کنند.

واژگان کلیدی: شهروندی زیست‌محیطی، شهریت و سرمایه فرهنگی

dr_bizhanzare@yahoo.com

esaabedini@gmail.com

karamhabibpour@yahoo.com

۱. استاد جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

۲. دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری فرهنگی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

۳. استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

۱. بیان مسأله

در جهان معاصر شهروندان با یک معضل دائمی، پویا و مهمی به نام بحران‌های زیست محیطی، حفاظت از محیط‌زیست، خطرات زیست‌محیطی و پیامدهای آن روبرو هستند. چیزی که با عامل انسانی تحت عنوان شهروندی زیست‌محیطی در ارتباط می‌باشند. این مفهوم با رشد سریع شهرنشینی از یک طرف، پیدایش و ظهور جامعه مدنی و بحث شهروندی گره خورده است.

شهرنشینی و افزایش آن، بر اقتصاد و محیط زیست یک منطقه تأثیر زیادی دارد. همچنین روحیات و شیوه زندگی مردم شهرنشین با گسترش شهرنشینی دستخوش دگرگونی‌های نسبتاً زیادی می‌شود (بروسر^۱، ۲۰۱۴). از طرفی، می‌توان گفت اکثریت قریب به اتفاق فعالیت‌های زیست‌محیطی شهروندان اعمال فرهنگی هستند. بنابراین، شهروندی زیست‌محیطی مفهومی است که با سرمایه فرهنگی شهروندان کاملاً عجین شده است. شهریت و متعاقب آن دسترسی به امکانات شهری تأثیرات مهمی بر محیط‌زیست و سلامتی انسان دارد که این تأثیرات هم خوب هستند و هم بد. فواید یا تأثیر خوب زندگی شهری شامل دسترسی بهتر به بهداشت و حفظ سلامتی، تحصیل و حمایت اجتماعی، بهبود آب آشامیدنی و وجود زیرساخت‌های بهداشتی و دسترسی به وسایل حمل و نقل و... می‌شود و مضرات آن شامل افزایش آلودگی‌های زیست محیطی و تخریب محیط زیست و... می‌شود (دالی و همکاران، ۲۰۰۷: ۱۴۰۸).

مطالعات اولیه هادارت کندی و همکاران^۲ نشان می‌دهد که ساکنان شهری نسبت به ساکنان مناطق روستایی دغدغه و نگرانی بیشتری نسبت به محیط زیست دارند. استدلال این دسته از مطالعات بر این اصل استوار بوده که در مناطق روستایی سطح تحصیلات و متعاقب آن درآمد پایین است و ساکنان آن دارای جهت‌گیری ارزشی فایده‌گرایانه^۳ هستند (هادارت کندی و همکاران^۴، ۲۰۰۹: ۳۱۱). نبود شهرگرایی شهروندان عواقب زیادی همچون وندالیسم یا تخریب اموال عمومی تا نبود مشارکت شهری، تخریب زیست محیطی، عدم پرداخت مالیات و ... برای شهر دارد (میرزاپور، ۱۳۸۸).

هولدن^۵ (۲۰۱۵) در گزارش فرهنگ زیست‌محیطی مطرح می‌کند: «همان‌طوری که بین جنگل بارانی و محیط‌زیست رابطه‌ای وجود دارد، به همان شکل، بین فرهنگ و محیط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی رابطه گسترده‌تر و نزدیکی وجود دارد (هولدن، ۲۰۱۵). با توجه به شواهد مذکور و پیامدهای ناشی از بحران‌های زیست‌محیطی و شهریت؛ تحقیق حاضر به دنبال ارائه

۱. Browser

۲. Huddart-Kennedy et al

۳. Utilitarian Value Orientation

۴. Huddart-Kennedy et al

۵. Holden

مدل ساختاری شهروندی زیست محیطی بر مبنای شهریت و سرمایه فرهنگی در بین (شهروندان تبریز) بوده است. بنابراین، سوال اساسی پژوهش حاضر عبارتند از: تا چه حدی متغیرهای شهریت و سرمایه فرهنگی متغیر شهروندی زیست محیطی را تبیین می کنند؟

۲. پیشینه تجربی

هوشمندان مقدم فرد و همکاران (۱۳۹۷) تحقیقی با عنوان «بررسی عوامل تبیین کننده رفتار محیط زیستی هنرجویان کشاورزی استان زنجان» انجام داده اند. این مطالعه از نوع پیمایشی است که بر روی هنرجویان هنرستان های کشاورزی استان زنجان انجام گرفته است. یافته ها نشان داد که نتایج تحلیل رگرسیونی بین دو متغیر نگرش و دانش محیط زیستی هنرجویان در مجموع ۵۴/۲ درصد از واریانس رفتار هنرجویان را تبیین می کنند.

کبیری و کریم زاده رضاییه (۱۳۹۶) تحقیقی با عنوان «تحلیل جامعه شناختی رابطه سرمایه اجتماعی و دغدغه زیست محیطی در کشورهای مختلف» انجام دادند. روش تحلیل این تحقیق، روش تطبیقی کمی، بر پایه داده های موجود بوده و واحد تحلیل آن کشور و واحد مشاهده آن کشور/سال است. یافته ها نشان دهنده تأثیر مثبت سرمایه اجتماعی و فرهنگی بر رفتارها و نگرش های زیست محیطی در درون کشورها است.

علیزاده اقدم و همکاران (۱۳۹۶) تحقیقی با عنوان «نقش سرمایه فرهنگی در تحقق شهروندی بوم شناختی» در بین شهروندان بالای ۱۵ سال شهر تبریز در سال ۱۳۹۴ با استفاده از روش پیمایشی انجام داده اند. یافته ها نشان داد که بین سرمایه فرهنگی و ابعاد آن (غیر از بعد نهادی) با شهروندی بوم شناختی، ارتباط مثبت و معنی داری وجود دارد.

بخشی و همکاران (۱۳۹۶) تحقیقی با عنوان «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با رفتارهای محیط زیستی دانشجویان دانشگاه بیرجند» با استفاده از روش توصیفی - همبستگی در میان دانشجویان دانشگاه بیرجند مورد مطالعه قرار دادند. یافته ها نشان داد که بین سرمایه اجتماعی و رفتارهای محیط زیستی دانشجویان رابطه مثبت و مستقیم وجود دارد.

حاجی زاده میمندی و فلک الدین (۱۳۹۶) تحقیقی با عنوان «بررسی عوامل اجتماعی - فرهنگی مؤثر بر رفتارهای زیست محیطی مسئولانه» در بین شهروندان شهر خرم آباد انجام دادند. این مطالعه از نوع پیمایشی بوده که بر روی ۳۸۴ نفر از شهروندان ۱۹ تا ۶۹ ساله ی شهر خرم آباد انجام گرفته است. یافته ها نشان داد که بین آگاهی زیست محیطی، سرمایه ی فرهنگی، و رفتارهای زیست محیطی مسئولانه رابطه معنی داری وجود دارد.

رستگارخالد و همکاران (۱۳۹۶) تحقیقی با عنوان «بررسی رابطه جهت‌گیری ارزشی با شهروندی زیست محیطی» در بین شهروندان مناطق ۳، ۱۱ و ۱۹ تهران انجام دادند. پژوهش حاضر با روش پیمایش انجام شده است و جامعه‌ی آماری تحقیق شامل شهروندان بالای ۱۸ سال (تا ۶۰ سال) ساکن شهر تهران بوده است. یافته‌ها نشان داد که بین فردگرایی و شهروندی زیست محیطی رابطه معنی داری وجود دارد.

رضائی و همکاران (۱۳۹۶) تحقیقی با عنوان «بررسی سواد محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه پیام نور استان مرکزی با تاکید بر جنسیت و مقایسه آن از دیدگاه اسلام و اکوفم‌نیسم» در بین دانشجویان دانشگاه پیام نور استان مرکزی انجام دادند. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی از نوع پیمایشی است. یافته‌ها نشان داد که نگرش و رفتار دانشجویان نسبت به دانش آنان سطح بالاتری از سواد محیط‌زیستی را نشان می‌دهد.

هنرور (۱۳۹۵) تحقیقی با عنوان «بررسی ردپای اکولوژیک مصرف و عوامل مرتبط با آن» در شهر ارومیه انجام دادند. جامعه آماری شامل شهروندان ارومیه و نمونه‌ی آماری آن ۵۱۶ نفر از شهروندان ۶۵-۱۵ سال می‌باشند که با بکارگیری روش پیمایش و استفاده از نمونه‌گیری طبقه‌ای مبتنی بر سهم جمعیتی منطقه، مورد بررسی قرار گرفته‌اند. یافته‌ها نشان داد که بین مصرف مسئولانه، سرمایه‌های اجتماعی و فرهنگی، شهرنشینی و سواد زیست محیطی رابطه معنی داری وجود دارد.

واقفی و حقیقتیان (۱۳۹۳) تحقیقی با عنوان «بررسی تأثیر سرمایه فرهنگی (بعد نهادینه) بر رفتارهای اجتماعی زیست محیطی؛ با رویکرد توسعه پایدار شهری» در بین شهروندان شهر شیراز انجام دادند. این تحقیق، با رویکرد کمی و با استفاده از روش پیمایشی، به انجام رسیده است. یافته‌ها نشان داد که متغیر سرمایه فرهنگی توانسته ۱۵ درصد از تغییرات متغیر وابسته یعنی رفتارهای اجتماعی زیست محیطی را تبیین کند.

اداره کل محیط زیست کمیسیون اروپا^۱ (۲۰۱۷) تحقیقی با عنوان «نگرش شهروندان اروپایی به محیط زیست (مطالعه میدانی)» را انجام دادند. این مطالعه از نوع پیمایشی است که نتایج نظرسنجی عموم مردم اروپا را نشان می‌دهد. این نظرسنجی محیط زیست در ۲۸ کشور اتحادیه اروپا توسط اداره کل محیط زیست انجام گرفته است که مسئولیت آن بر عهده کمیسیون اروپا است. یافته‌ها نشان داد که نگرش، درک شهروندان از محیط‌زیست و مسائل مربوط به محیط‌زیست مثبت بوده است و با سرمایه‌های فرهنگی و شاخص‌های شهرنشینی ارتباط مثبتی دارد.

1. European Commission, Directorate-General for Environment (2017)

راینری^۱ و پائیل^۲ (۲۰۱۶) تحقیقی با عنوان «پیوند سیاست‌های شرکت و پشتیبانی نظارتی با رفتارهای شهروندی زیست محیطی: نقش اعتقادات و تعهدات زیست محیطی کارکنان» انجام داده‌اند. روش تحقیق کیفی بوده است. این مطالعه مکانیسم‌های روانی و اجتماعی را که افراد در سازمان‌ها را به سمت انجام رفتارهای شهروندی محیطی سوق می‌دهد، بررسی می‌کند که این امر مستلزم همگام ماندن و مشارکت در امور زیست محیطی یک شرکت است. یافته‌های نشان داد که وقتی حفاظت از محیط زیست توسط شرکت و مدیران خط ارزشیابی و ترغیب می‌شود، اعضای سازمان احساس دلبستگی و مسئولیت نسبت به اهداف و ارزش‌های زیست محیطی شرکت را تجربه می‌کنند، که از طریق رفتارهای شهروندی اعمال می‌شود.

هولدن^۳ (۲۰۱۵) گزارش تحقیقی با عنوان «فرهنگ محیط زیستی؛ گزارش ارائه شده توسط شورای تحقیقات علوم و فنون علوم انسانی دانشگاه هنگ‌کنگ» ارائه دادند. در این تحقیق بر اساس مصاحبه با ۳۸ نفر از کارشناسان فرهنگی و کارشناسان از سراسر حوزه فرهنگی انجام گرفته است. نتایج مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که وابستگی پیچیده‌ای از هنر و پیشنهادات فرهنگی که بین تقاضا و تولید را شکل می‌دهد. بر اساس شواهدی از مصاحبه‌ها و بررسی ادبیاتی که مرور شده، نشان می‌دهد فرهنگ محیط زیستی در انگلستان به شدت مورد توجه می‌باشد. بر اساس یافته‌های تحقیق فرهنگ سازی برای محیط زیست، نه تنها به عنوان یک عامل اقتصادی، بلکه به عنوان دیدگاهی فرهنگی باید در نظر گرفته شود.

تارنت و لیونز^۴ (۲۰۱۱) تحقیقی با عنوان «تأثیر برنامه‌های سفر کوتاه مدت آموزشی بر شهروندی زیست محیطی» را انجام دادند. این مطالعه از نوع پیمایشی است که نتایج با استفاده از یک پایگاه داده تجربی بیش از ۶۵۰ دانشجویان ثبت شده برای مطالعه در خارج از کشور در زمینه توسعه پایدار ارائه شده در استرالیا و نیوزیلند بدست آمده است. یافته‌ها نشان داد که مشارکت در برنامه‌های آموزشی به طور قابل توجهی و تفاوت معنی‌داری را بین نمرات شهروندی محیط زیست را برای اولین بار (در مقایسه با کسانی که تجربه گذشته در تحصیل در خارج از کشور) و مقصد برنامه دارند.

کمیسیون اروپا^۵ (۲۰۰۸) تحقیقی با عنوان «سنجش و بررسی نگرش‌های عمومی شهروندان اروپایی به سمت محیط زیست، رابطه شخصی آنان با محیط زیست، دیدگاه‌های آنان در

۱. Raineri

۲. Paillé

۳. Holden

۴. Michael Tarrant & Kevin Lyons

۵. European Commission

مورد سیاست‌های محیط‌زیستی و سطح اطلاعات آنها در مورد محیط‌زیست را انجام داده است. این مطالعه از نوع پیمایشی است که بر روی شهروندان اروپایی انجام گرفته است. یافته‌ها نشان داد که نگرش، درک شهروندان از محیط‌زیست و مسائل مربوط به محیط‌زیست مثبت بوده است (کمیسون اروپا، ۲۰۰۸).

۳. چارچوب نظری

در ادبیات نظری، مباحث مربوط به شهروندی زیست محیطی، شهریت (شهروندی) و سرمایه فرهنگی و ارتباط بین این سه موضوع مطرح گردیده است.

در دو دهه گذشته، شهروندی زیست محیطی در فرایندهای سیاست‌گذاری و کار علمی، به عنوان وسیله‌ای برای ترویج اهداف پایداری و حفاظت از محیط زیست و ادغام نگرانی‌های زیست محیطی در نظریه‌های سیاسی و نحوه مشارکت سیاسی به بار آورده است. عنصر کلیدی شهروندی بین این دو مفهوم، حس تعلق به یک جامعه خاص یا ناحیه تعریف شده از لحاظ جغرافیایی (مانند یک شهر یا کشور ملی) است و پیامدهای آن این است که چگونه شهروندان هویت خود را می‌فهمند و آن را انجام می‌دهند (هلن^۱، ۲۰۱۷: ۳). شهروندی زیست محیطی اظهار می‌کند که ما تعهدمان را نسبت به جانوران تشخیص دهیم و اینکه در این دنیا ما تنها موجودات ذی‌شعور نیستیم و باید اثر شیوه زندگی انسان را بر حیات جانوران و سایر موجودات زنده طبیعت در نظر بگیریم (کهیل، ۱۳۹۲: ۱۸۵).

از نظر دابسون^۲ نیز، در یک چشم‌انداز پایدار، یک شهروند زیست محیطی مسئولیت کار در جامعه برای رسیدن به توسعه پایدار را دارد؛ و این در برگیرنده‌ی تمامی فعالیت‌هایی است که هر شخص به‌طور نرمال به‌عنوان یک شهروندی که وابسته به محیط زیست سالم است (باز یافت، بازسازی، تجدید و خدمت‌رسانی به محیط زیست) وظیفه‌ی انجام آنها را بر عهده دارد (دابسون، ۲۰۰۷).

از نگاه شهروندان زیست محیطی همه‌ی اعمال ما اعمال اجتماعی و عمومی هستند. بنابراین، شهروندی زیست محیطی نوعی از شهروندی می‌باشد که بر مبنای مفهوم شهروندی اجتماعی ساخته شده است. در شهروندی زیست محیطی تصریح شده است که یک شهروند بدنبال گسترش اصول جهانی مرتبط با حقوق زیست محیطی و گنجانیدن آن در قانون، فرهنگ و سیاست می‌باشد (کهیل، ۱۳۹۳: ۱۸۵).

نهایتاً؛ شهروند زیست محیطی به شهروندی گفته می‌شود که میان مسئولیت‌های خود در برابر محیط‌زیست و قوانین موجود، به دنبال ایجاد توازن باشد. اصطلاح شهروند زیست محیطی

۱. Helen

۲. Dobson

توسط هانگرفورد و ولک^۱ (۱۹۹۰) توسعه یافته است. آنان شهروند زیست‌محیطی را فردی می‌دانند که:

(۱) نسبت به محیط‌زیست و مشکلات آن آگاهی و حساسیت دارد؛

(۲) درک روشنی از محیط‌زیست و مشکلات آن دارد؛

(۳) احساس نگرانی نسبت به محیط‌زیست خود دارد و از انگیزه کافی برای مشارکت فعالانه در بهبود محیط‌زیست و حفاظت از آن برخوردار است؛

(۴) از مهارت‌های لازم به منظور شناسایی و حل مشکلات زیست‌محیطی برخوردار است و

(۵) به منظور حل مشکلات زیست‌محیطی، مشارکت فعالی در تمامی سطوح دارد (برک‌پور و جهانسییر، ۱۳۹۵: ۵۶).

سرمایه فرهنگی

برکس و فولک^۲ واژه سرمایه فرهنگی را برای اشاره به قابلیت‌های انعطاف‌پذیر جوامع انسانی برای پرداختن به محیط زیست و اصطلاح آن به کار می‌برند. سه منبع عمده سرمایه فرهنگی از نظر بوردیو^۳ عبارتند از: پرورش خانوادگی، آموزش رسمی و فرهنگ شغلی. انباشت سرمایه فرهنگی در افراد از طریق این سه منبع، سبب بروز تفاوت‌هایی در دارندگان سرمایه فرهنگی و کسانی که فاقد آن هستند، می‌شود (جنکینز، ۱۳۸۵). بوردیو معتقد است که بازتولید فرهنگی (ناشی از آموزش) یکی از مهم‌ترین راه‌هایی است که از آن طریق، ساختار طبقاتی، بازتولید می‌شود؛ فرد از طریق کارآموزی منظمی که مدرسه سازمان می‌دهد، نظام کاملی از افکار و ادراکات را به صورت ناآگاهانه به دست می‌آورد که در فهم فرهنگ خویش از آن استفاده می‌کند (شارع‌پور و همکاران، ۱۳۹۶).

از نظر بوردیو، سرمایه فرهنگی می‌تواند به سه شکل وجود داشته باشد: حالت تجسم یافته^۴؛ یعنی به شکل خصائل دیرپای فکری و جسمی، در حالت عینیت یافته^۵ به شکل کالاهای فرهنگی (تصاویر کتاب‌ها، لغت‌نامه‌ها، ادوات، ماشین‌آلات و غیره) که ردپا یا تحقق نظریه‌ها یا نقد این نظریه‌ها و غیره است و بالأخره در حالت نهادینه شده^۶؛ یعنی شکلی از عینیت‌یافتگی که باید

۱. Hungerford & Volk

۲. Brex and Volk

۳. Bourdiuo

۴. Embeddable

۵. Objectified

۶. Organized

حسابش را جدا کرد؛ زیرا خواص اصلی خود را به طور کامل، به سرمایه فرهنگی که بنا به فرض، ضمانت کننده آن است، واگذار می‌کند. حالت نهادینه شده، عینیت‌یابی سرمایه فرهنگی به شکل مدارک و مدارج آموزشی منعکس می‌شود. این عینیت‌یابی چیزی است که موجب تفاوت میان سرمایه خودآموخته و سرمایه فرهنگی مستظهر به مدارج آموزشی و امتیازات ضمانت شده می‌باشد و از نظر رسمی، مستقل از شخص حامل است (بورديو، ۱۳۹۰). این حالت، نوعی رسمیت بخشیدن نهادی به سرمایه فرهنگی است. برای دستیابی به این هدف، باید حس مسئولیت‌پذیری اجتماعی به منظور دستیابی به پایداری محیط زیست بین افراد جامعه تقویت شود (اندرسون^۱، ۲۰۱۱). رفتار مسئولانه محیط زیست که به معنای هر آن چیزی می‌باشد که افراد به صورت رفتارها و اعمال خود برای مشارکت در رفاه زیستی محیطی بروز می‌دهند (جین^۲، ۲۰۱۳: ۳۹۷). و این امر کاملاً با مشارکت، اعتماد شهروندان و سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی آنان همراه است.

شهريت

شه‌رگرایی به معنای سبک‌های زندگی، ارزش‌ها و نقطه نظرانی است که خصوصیات برخی ساکنان شهرک‌ها و شهرها است. این سوال به طور قابل افزایشی مطرح شده است که تا چه درجه‌ای جوامع شهری و روستایی واقعاً نسبت به این سه معیار (سبک‌های زندگی، ارزش‌ها و نقطه نظرات) متفاوت هستند (سیف‌الدینی، ۱۳۹۰). با توجه به اینکه در جهان امروزی، تفاوت میان ساکنان شهری و روستایی به سبب افزایش امکانات و تسهیلات، رو به کاهش است، محققین برای بررسی مسائل مهم شهری نظیر مسائل زیست محیطی و مباحث سلامت عمومی، تفاوت و نابرابری‌های مناطق شهری- روستایی را مد نظر قرار نمی‌دهند. مفهوم جدیدی (یا ابزار جدیدی) که برای نشان دادن سطح زندگی و میزان سلامت شهری (هم از نظر فیزیکی و هم از نظر زیست محیطی) مطرح و بکار برده می‌شود، مفهوم شه‌ریت^۳ است (دالی و همکاران^۴، ۲۰۰۷: ۱۴۰۸). شه‌ریت در واقع جزء جدایی‌ناپذیر و مکمل شهرنشینی و بیانگر وجود یکسری از شرایط و ویژگی‌های خاص در مناطق شهری است. شه‌ریت به اثرات زیستن در مناطق شهری در زندگی شه‌روندان در یک مدت زمان معین گفته می‌شود. به عبارت دیگر، شه‌ریت به وجود یکسری از شرایط و امکانات اشاره می‌کند که مخصوص مناطق شهری است و یا نسبت به جایی که غیر شهری است (مناطق حاشیه شهر)، آن امکانات بیشتر یافت می‌شود. در واقع؛ مکمل شهرنشینی، شه‌ریت است و هر دوی این‌ها شکل دهنده‌ی سلامت شهری (زیست محیطی و فیزیکی افراد) هستند (هنرور، ۱۳۹۵).

۱. Anderson

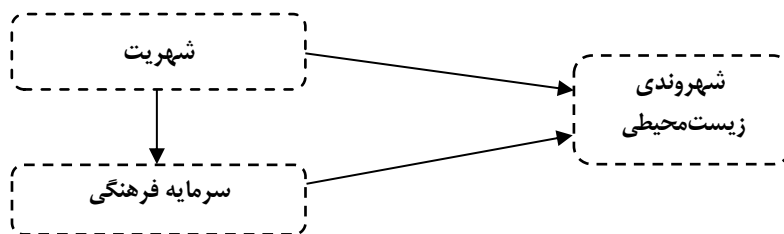
۲. Jin

۳. Urbanicity

۴. Dahly. et al

در صورتی که وجود شهروندان شهرگرا سرمایه‌ای اجتماعی و فرهنگی برای توسعه شهر است و علاوه بر سرمایه‌های مادی و زیرساخت‌های شهری، شهروندان شهرگرا نیز از دارایی‌های شهر محسوب می‌شوند چرا که یکی از مهم‌ترین عوامل شکل دهنده شهر، فرهنگ انسان است و شهروندان به عنوان یکی از مولفه‌های توسعه شهری تا حد زیادی می‌توانند در روند تصمیم‌سازی و اجرای برنامه‌های شهری موثر باشند (میرزاپور، ۱۳۸۸). در واقع منظور از شهریت همان رویکرد شهرنشینی و دسترسی به الزامات زندگی شهری همچون سرپناه مناسب، امنیت شغلی، آب سالم، بهداشت و بهره‌مندی از محیط زیست مناسب، آموزش، تغذیه و امنیت اجتماعی که کاملاً از مطالبات شهروندان می‌باشد. مدل نظری تحقیق به صورت شکل شماره ۱ تنظیم شده است.

شکل شماره ۱: مدل نظری تحقیق

۴. روش تحقیق

روش مورد استفاده در تحقیق حاضر پیمایشی است. از لحاظ معیار کاربرد پژوهش فعلی از نوع تحقیق کاربردی، از لحاظ معیار زمانی، از نوع تحقیقات مقطعی بوده است. جامعه آماری تحقیق حاضر ساکنان ۱۵ سال به بالای کلان شهر تبریز را تشکیل می‌دهد. بر اساس آمار و ارقام سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ برابر ۱۱۲۵۵۳۴ نفر بوده است که از این تعداد ۵۶۴۵۴۴ نفر مرد و ۵۶۰۹۹۰ نفر زن می‌باشند. برای تعیین تعداد نمونه تحقیق از فرمول زیر استفاده شد. سطح اطمینان برای تعیین تعداد نمونه ۹۵ درصد بوده است.

$$n = \frac{NpqT^2}{Nd^2 + pqT^2}$$

$$= \frac{1125534.0/5.0/5.1/96^2}{1125534.0/05^2 + 0/5.0/5.1/96^2} = 384 \neq 407$$

$$P=0.5 \quad q=0.5 \quad T=1.96 \quad N= 1125534$$

بر اساس فرمول کوکران (براساس واریانس صفت مورد مطالعه؛ شهروندی زیست محیطی)، تعداد نمونه مناسب برای پژوهش حاضر ۳۸۴ نفر از افراد بالای ۱۵ سال می‌باشد. با توجه به اینکه نمونه‌گیری از کل مناطق ده‌گانه شهر تبریز انجام شده است، پس از حذف پرسشنامه‌های

دارای نقص ۴۰۷ نمونه مورد بررسی نهایی قرار گرفته است. روش نمونه‌گیری برای این تحقیق، نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای بوده است. برای استفاده از این شیوه، با در نظر گرفتن این نکته که شهر تبریز، از لحاظ کاربری شامل ۱۰ منطقه می‌باشد، از بین ۱۰ منطقه بطور تصادفی انتخاب شده پس از تعیین حجم نمونه و تقسیم شهر تبریز به مناطق ده گانه به نسبت جمعیت هر منطقه، نمونه‌ها تخصیص یافته است. سپس از هر منطقه بلوک‌هایی به صورت تصادفی انتخاب شده و در مرحله آخر از هر بلوک، واحدهای مسکونی به صورت تصادفی انتخاب گردیدند. واحد مطالعه در این تحقیق فرد می‌باشد. بنا بر ماهیت موضوع پژوهش و روش انجام آن، از پرسشنامه برای گردآوری داده‌ها استفاده شده است.

در ادامه به تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای تحقیق پرداخته می‌شود:

جدول شماره ۱: متغیرهای مستقل وابسته و ابعاد آن

عنوان متغیر	نوع متغیر	تعداد گویه
سواد زیست‌محیطی	وابسته	۱۳
نگرش زیست‌محیطی	وابسته	۱۴
رفتار زیست‌محیطی	وابسته	۸
نگرانی زیست‌محیطی	وابسته	۹
مصرف مسئولانه و پایدار	وابسته	۱۲
اخلاق زیست‌محیطی	وابسته	۱۲
شهریت	مستقل	۱۱
سرمایه فرهنگی	مستقل	۲۲

ابعاد شهروندی زیست‌محیطی

شهروندی زیست‌محیطی (متغیر وابسته): مفهومی است چندبعدی از تکالیف و وظایف فردی و اجتماعی که شهروندان را به مسائل زیست‌محیطی در ابعاد مختلف (آگاهی زیست‌محیطی، نگرش زیست‌محیطی، رفتار زیست‌محیطی، مصرف مسئولانه و پایدار، نگرانی زیست‌محیطی و اخلاق زیست‌محیطی) حساس‌تر کرده و به گسترش مطالبات شهروندی زیست‌محیطی و رفتارهای مطلوب زیست‌محیطی در ابعاد فردی و اجتماعی، فرهنگی و سیاسی و مادی و فرامادی منجر شده است (مولفان، ۱۳۹۸). پرسشنامه شهروندی زیست‌محیطی (به عنوان یک سازه) با ترکیب و اقتباس از چندین پرسشنامه که در شش بعد نگرش زیست‌محیطی با ۱۴ گویه از پرسشنامه صالحی (۱۳۸۹)، رفتار زیست‌محیطی با ۸ گویه از پرسشنامه بخشی و همکاران

(۱۳۹۶)، سواد زیست‌محیطی با ۱۳ گویه از پرسشنامه استاندارد سواد زیست‌محیطی ابرین^۱ (۲۰۰۷)، نگرانی زیست‌محیطی با ۹ گویه از پرسشنامه نعیمی و همکاران (۱۳۹۷)، مصرف مسئولانه و پایدار با ۱۲ گویه از پرسشنامه استاندارد مصرف مسئولانه و پایدار بولدرجان و همکاران (۲۰۱۳) که توسط هنرور (۱۳۹۵) بومی‌سازی شده و اخلاق زیست‌محیطی با ۱۲ گویه از پرسشنامه غیائی و همکاران (۱۳۹۴) با مقیاس ۵ گزینه‌ای و در قالب طیف لیکرت مورد سنجش قرار گرفته است.

نگرش زیست‌محیطی: از نظر دنلپ و ون لایر، مقصود از نگرش زیست‌محیطی، نوعی نگرش نسبت به محیط زیست است که براساس آن فرد معتقد است اولاً انسان بر طبیعت غلبه ندارد؛ ثانیاً باید بین انسان و طبیعت تعادل وجود داشته باشد و ثالثاً، برای رشد و توسعه اقتصادی محدودیت وجود دارد (صالحی، ۱۳۸۹: ۲۰۲). با گویه‌های مانند (هماهنگی انسان‌ها جهت بقا با طبیعت، دخالت انسان در طبیعت توأم با نتایج فاجعه‌بار، حفظ اقتصاد سالم نیازمند نوعی توسعه اقتصاد پایدار و کنترل رشد صنعتی، حکومت انسان برای سایر موجودات، سوء استفاده بیش از حد انسان‌ها از محیط‌زیست، به سرعت به‌هم خوردن تعادل بسیار حساس طبیعت، محدودیت منابع و فضای کره زمین شبیه یک سفینه فضایی، هدف اولیه از خلقت گیاهان و جانوران، استفاده آنها توسط بشر بوده، ناتوانی کره زمین در برآورده ساختن نیازهای جمعیت، فراتر از جامعه صنعتی، محدودیت‌هایی برای رشد وجود دارد که نمی‌توان افزایش داد و حق انسان‌ها بر دستکاری محیط طبیعی طبق نیازهای خودشان).

رفتار زیست‌محیطی: رفتار زیست‌محیطی، رفتاری است که فرد در برخورد با محیط‌زیست از خود بروز می‌دهد (فروتن‌کیا و همکاران، ۱۳۹۰: ۷۰). با گویه‌های مانند (ریختن زباله در طبیعت، استفاده از وسایل نقلیه عمومی، تفکیک زباله در محل زندگی، استفاده از محصولات بازیافت شده، حفاظت از منابع طبیعی، مشارکت در مراسم مرتبط با محیط زیست، علاقه‌مندی به افزایش آگاهی درباره محیط‌زیست و استفاده از محصولات ارگانیک).

سواد زیست‌محیطی: دیویداور سواد زیست‌محیطی را توانایی افراد برای درک مجموعه‌ی نظام‌های طبیعی تعریف می‌کند که توانایی حمایت از زندگی در زمین را دارا هستند (مسنی، ۲۰۱۴: ۴۱). با گویه‌های مانند (حق حیات قائل شدن برای حیوانات و گیاهان، افزایش اطلاعات زیست‌محیطی، حل مشکلات زیست‌محیطی از طریق تکنولوژی، رای دادن به کاندیداهای دارای دغدغه‌ی زیست‌محیطی در انتخابات، کمک مالی برای حل مشکلات زیست-محیطی منطقه، واقعیت نداشتن مسائلی مانند گرم شدن کره زمین، توجه به برچسب مصرف

۱. O,brien

۲. Mastny

انرژی کالاها، بحث با دیگران در مورد مسائل زیست‌محیطی، توجه به بازیافت زباله‌ها، اعتقاد به حفاظت از محیط‌زیست به عنوان یکی از وظایف دولت و تماشا کردن برنامه‌های تلویزیونی در مورد محیط‌زیست).

نگرانی زیست‌محیطی: نگرانی زیست‌محیطی به میزان آگاهی مردم از مسائل زیست‌محیطی و تلاش برای حل آنها اشاره دارد (دانلپ و جونز^۱، ۲۰۰۲). با گویه‌های مانند (نگرانی از نحوه برخورد انسان با طبیعت، ورود بی‌رویه دام به مراتع باعث تخریب محیط زیست می‌شود، وجود زباله در کنار مزارع، سوءاستفاده بی‌رویه انسان از طبیعت، عملیات خاک‌ورزی زیاد و از بین رفتن حاصلخیزی خاک منطقه، استفاده بیش از حد از ادوات کشاورزی که موجب فرسایش خاک می‌شود، نگرانی از میزان مصرف سموم قبل از استفاده آن در مزارع، آتش زدن کاه و گلش مزارع توسط زارعان دیگر و آسیب‌های آن، نگرانی از استفاده بی‌رویه کود شیمیایی در مزارع که باعث شوری خاک شود).

مصرف مسئولانه و پایدار: مصرف مسئولانه و پایدار بدان معنی است که کنش‌های مصرف‌کنندگان در شیوه‌ای سازگار با محیط زیست و مسئولانه در قبال جامعه باشد (بولدرجان و همکاران، ۲۰۱۳: ۵۴۶). با گویه‌های مانند (مانند یک کالا را به شرطی خریداری می‌کنم که از مواد بازیافت شده تولید شود، در طبیعت زودتر تجزیه شود، به محیط زیست کمتر آسیب بزند و در بعد اجتماعی از گویه‌هایی مانند رعایت حقوق انسانی کارگران، استفاده نکردن از کودکان کار در جریان تولید و برخورد منصفانه با کارگران و در بعد اقتصادی با گویه‌هایی نظیر؛ به شرطی یک کالا را می‌خرم: به آن احتیاج داشته باشم، برایم مفید باشد، با خرید آن مجبور نشوم وام بگیرم، خرید آن موجب چشم‌پوشی من از سایر کالاها نشود و هزینه بی‌مورد روی دست من نگذارد) (هنرور، ۱۳۹۵).

اخلاق زیست‌محیطی: مفهوم اخلاق زیست‌محیطی که به روابط اخلاقی بین انسان و طبیعت مربوط است، در مجامع علمی مطرح شده است (تیلور^۲، ۲۰۱۱: ۳). با گویه‌های مانند (اگر ما انسان‌ها در محل خودمان به محیط‌زیست خسارت بزنیم نتیجه آن را در جای دیگر می‌بینیم، محیط‌زیست را فقط باید موقعی حفظ نمود که این کار سود اقتصادی داشته باشد، مصرف کود شیمیایی در مزرعه برای تولید بیشتر لازم است و ضروری برای محیط زیست ندارد، صنعتی شدن و مصرف‌گرا شدن انسان‌ها باعث آسیب به محیط زیست شده است، طبیعتی که در آن زندگی می‌کنیم را خدا خلق کرده پس باید به آن احترام گذاشت، ما باید از جانداران محافظت کنیم

۱. Dunlap & Jones

۲. Taylor

مخصوصاً جاندارانی که برای انسان مفیدند، ما نباید بر محیط‌زیست صدمه بزنیم اما باید از آن درست استفاده کنیم، انسان برای رسیدن به رفاه و آسایش نباید موجب آلودگی محیط زیست شود، انسان نسبت به آینده محیط زیست مسئول است، همه باید مطمئن شویم کارهایی که انجام می‌دهیم کوچکترین آسیب و صدمه‌ای به محیط‌زیست نمی‌رساند، منافع حفظ محیط‌زیست شاید امروز به چشم نیاید ولی در آینده فرزندانمان از آن بهره‌مند می‌شوند، ما باید محیط‌زیست را سالم به نسل‌های آینده تحویل دهیم).

متغیرهای مستقل وارد شده در این مدل سرمایه فرهنگی و شهریت می‌باشند که:

سرمایه فرهنگی: هایس^۱ (۲۰۰۴) اصطلاح سرمایه فرهنگی را بازنمای جمع نیروهای غیراقتصادی؛ مثل زمینه خانوادگی، طبقه اجتماعی، سرمایه گذاری‌های گوناگون و تعهدات نسبت به تعلیم و تربیت، منابع مختلف و مانند آنها می‌داند که بر موفقیت آکادمیک (علمی یا تحصیلی) تأثیر می‌گذارد. تمرکز اصلی تئوری سرمایه فرهنگی این است که فرهنگ از طریق سیستم آموزشی که بازتابش فرهنگ طبقه حاکم است، انتقال یافته و تشویق می‌شود و نهایتاً موجب بازتولید همان فرهنگ خواهد شد. برکس و فولک^۲ واژه سرمایه فرهنگی را برای اشاره به قابلیت‌های انعطاف‌پذیر جوامع انسانی برای پرداختن به محیط زیست و اصطلاح آن به کار می‌برند. سه منبع عمده سرمایه فرهنگی از نظر بودریو^۳ عبارتند از: پرورش خانوادگی، آموزش رسمی و فرهنگ شغلی. انباشت سرمایه فرهنگی در افراد از طریق این سه منبع، سبب بروز تفاوت‌هایی در دارندگان سرمایه فرهنگی و کسانی که فاقد آن هستند، می‌شود (جنکینز، ۱۳۸۵). در این تحقیق، سرمایه فرهنگی در سه بعد با ۱۱ گویه از پرسشنامه خانم روغنیان (۱۳۹۸) مورد استفاده قرار گرفته است:

سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته؛ با ۵ گویه (مانند «والدینم بطور مرتب مرا به حضور در کلاس‌های هنری-فرهنگی تشویق و ترغیب می‌کنند»، «به همراه اعضای خانواده در پارک و موزه‌های طبیعت گشت می‌زنیم») مورد سنجش قرار گرفته است. سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته؛ با ۶ گویه مانند: میزان تمایل به شرکت در شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی، میزان تمایل به شرکت در گروه‌ها و انجمن‌های زیست محیطی شهر خودم، مورد سنجش قرار گرفته است. سرمایه فرهنگی نهادی؛ با ۶ گویه (مانند «میزان مشارکت در گروه‌ها و انجمن‌های زیست‌محیطی

۱. Hayes

۲. Brex and Volk

۳. Bourdieu

شهر خودم» و «میزان مشارکت در احزاب سیاسی مختلف (بسیج و انجمن‌های زیست‌محیطی و...) محل زندگی» مورد سنجش قرار گرفته است.

شهریت؛ به عنوان تاثیر زندگی شهری در یک نقطه از زمان بر زندگی افراد ساکن در آن شهر تعریف می‌شود. بنابراین، شهریت به حضور یا وجود برخی از شرایط ویژه و خاص اشاره می‌کند که در مناطق شهری وجود دارد (ولاهو و گالیا، ۲۰۰۲: ۵). در این پژوهش متغیر شهریت با ۱۱ گویه (در ابعاد؛ مدیریت شهری، بهداشت محیطی و امکانات و فناوری شهری) از پرسشنامه هنرور (۱۳۹۵) اقتباس شده است. مانند: برخورداری از فضای سبز و بوستان در نزدیکی محل زندگی، دسترسی به امکانات بهداشتی، دسترسی به امکاناتی مانند تلفن، اینترنت و ایمیل، برخورداری از امکانات فاضلاب شهری، دسترسی به وسایل حمل و نقل عمومی (تاکسی و اتوبوس)، دسترسی به مراکز درمانی (مانند بیمارستان، مراکز بهداشتی و داروخانه‌ها)، دسترسی به سوپرمارکت و خواربار فروشی‌ها و مراکز خرید چند منظوره، حاکمیت قانون و شفافیت در مدیریت شهری، سهمیم بودن شهروندان در تصمیم‌گیری‌های مدیریت شهری، مشارکت در تمیز و پاکیزه نگه داشتن محل زندگی، احساس عدالت در دسترسی به امکانات شهری، مسئولیت و پاسخگویی مسئولان شهری در قبال خواسته‌های شهروندان، مورد سنجش قرار گرفته است.

پایایی^۲ پرسشنامه از طریق آلفای کرونباخ^۳ محاسبه گردید. در این روش، که بر اساس همبستگی درونی سوالات مقدار آلفای کرونباخ استخراج می‌شود. چنانچه این مقدار بیش‌تر از ۰/۷ باشد می‌توان گفت که ابزار دارای پایایی بالایی است (حبیب‌پور و صفری، ۱۳۸۸: ۳۵۹). در پژوهش حاضر برای سنجش اعتبار مقیاس‌ها، از روش اعتبار محتوایی استفاده شده است. به این نحو که تلاش شده است معرف‌های تهیه شده، بر اساس نظر کارشناسان در دسترس، سازه‌های مورد بررسی را در حد قابل قبولی پوشش دهند. همچنین، برای اطمینان از پایایی ابزار سنجش، در مرحله پیش آزمون، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. نتایج حاصله نشان داد که گویه‌های مطرح شده به تفکیک سازه‌ها از همبستگی درونی بالایی برخوردار بوده‌اند ارزیابی و بررسی تمامی مقادیر متغیرهای تحقیق در جدول (۲) عموماً بالای ۰/۷ را نشان می‌دهند.

جدول شماره ۲: پایایی پرسشنامه و متغیرها

عنوان متغیر	نوع متغیر	مقدار آلفای کرونباخ
-------------	-----------	---------------------

۱. Vlahov and Galea

۲. Reliability

۳. Cronbach Alpha Test

۰/۸۶	وابسته	سواد زیست محیطی
۰/۸۹	وابسته	نگرش زیست محیطی
۰/۸۶	وابسته	رفتار زیست محیطی
۰/۸۷	وابسته	نگرانی زیست محیطی
۰/۸۳	وابسته	مصرف مسئولانه و پایدار
۰/۹۰	وابسته	اخلاق زیست محیطی
۰/۸۲	مستقل	شهریت
۰/۸۳	مستقل	سرمایه فرهنگی

ابعاد شهروندی زیست محیطی

اطلاعات و داده‌ها

توصیف نمونه

نمونه تحقیق حاضر شامل ۴۰۷ نفر از شهروندان ۶۴-۱۵ سال تبریز بوده است که به تفکیک جنسیت ۲۱۴ نفر مرد در حدود ۵۲/۶ درصد و ۱۹۳ نفر زن در حدود ۴۷/۴ درصد می‌باشد. بر اساس وضعیت تاهل ۱۸۰ نفر مجرد در حدود ۴۴/۲ درصد و ۲۲۷ نفر متاهل در حدود ۵۵/۸ درصد می‌باشد. بر اساس وضعیت اشتغال ۱۴۷ نفر شاغل در بخش دولتی در حدود ۳۶/۱ درصد و ۲۶۰ نفر شغل آزاد در حدود ۶۳/۹ درصد می‌باشد.

آماره‌های توصیفی مربوط به متغیرهای شهروندی زیست محیطی، شهریت و سرمایه فرهنگی (جدول ۳) نشان می‌دهد که مقدار میانگین بدست آمده برای متغیرهای شهروندی زیست محیطی (۳/۶۷) در یک مقیاس (۵-۱)، شهریت (۳/۶۹) و سرمایه فرهنگی (۳/۴۵) در یک مقیاس (۵-۱) بوده و در هر سه مورد، بالاتر از مقدار متوسط (میانگین فراوانی) طیف می‌باشد.

جدول شماره ۳: آماره‌های توصیفی شهروندی زیست محیطی، شهریت و سرمایه فرهنگی

عنوان متغیر	نوع متغیر	کمینه	بیشینه	میانگین	انحراف معیار
سواد زیست محیطی	وابسته	۱	۵	۳/۳۸	۰/۵۹
نگرش زیست محیطی	وابسته	۱	۵	۳/۴۷	۰/۶۵
رفتار زیست محیطی	وابسته	۱	۵	۴/۱۸	۰/۴۷
نگرانی زیست محیطی	وابسته	۱	۵	۳/۵۴	۰/۵۶
مصرف مسئولانه و پایدار	وابسته	۱	۵	۳/۸۱	۰/۶۵

ابعاد شهروندی زیست محیطی

۰/۷۷	۳/۶۲	۵	۱	وابسته	اخلاق زیست‌محیطی
۰/۴۱	۳/۶۷	۵	۱	وابسته	شهروندی زیست‌محیطی
۰/۵۹	۳/۶۹	۵	۱	مستقل	شهریت
۰/۵۴	۳/۴۵	۵	۱	مستقل	سرمایه فرهنگی

بررسی میانگین‌های مربوط به مؤلفه‌های سازنده متغیر وابسته (شهروندی زیست‌محیطی) نشان می‌دهد شهروندان تبریزی به ترتیب در ابعاد رفتار زیست‌محیطی، مصرف مسئولانه و پایدار، اخلاق زیست‌محیطی، نگرانی زیست‌محیطی، نگرش زیست‌محیطی و سواد زیست‌محیطی دارای میانگین بالاتری هستند؛ به عبارتی دیگر، آنها کمترین نمره را در بعد شهروندی زیست‌محیطی شاخص سواد زیست‌محیطی دریافت کرده‌اند. در شش بعد شاخص شهروندی زیست‌محیطی نیز بالاترین میانگین مربوط به بعد رفتار زیست‌محیطی تعلق داشته و چهار بعد مصرف مسئولانه و پایدار، اخلاق زیست‌محیطی، نگرانی زیست‌محیطی، نگرش زیست‌محیطی از این جهت در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. بررسی میانگین‌های مربوط به مؤلفه‌های سازنده متغیرهای مستقل شهریت و سرمایه فرهنگی نشان می‌دهد نمره شهریت بالاتر از سرمایه فرهنگی می‌باشد.

شهریت و شهروندی زیست‌محیطی

برای سنجش همبستگی بین متغیر شهریت پاسخگویان و متغیر شهروندی زیست‌محیطی با ابعاد شش‌گانه آن (اخلاق زیست‌محیطی، نگرش زیستی، رفتار زیست‌محیطی، سواد زیست‌محیطی، مصرف مسئولانه و پایدار، نگرانی زیست‌محیطی) از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. همبستگی بین متغیر شهریت با متغیر شهروندی زیست‌محیطی در کل (۰/۶۵۸) با سطح معنی‌داری ۰/۰۱ به تأیید رسید. شدت رابطه‌ی بین دو متغیر مذکور متوسط و جهت آن مستقیم می‌باشد. به عبارتی، هرچه بهره‌مندی از شاخص‌های شهریت پاسخگویان بالاتر باشد، میزان شهروندی زیست‌محیطی آن‌ها نیز بیشتر می‌شود. همچنین نتایج جدول (۴) نشان داد که: نتایج تحلیل همبستگی بین متغیر شهریت با بعد اخلاق زیست‌محیطی (۰/۲۶۹) در سطح معنی‌داری مربوطه پایین‌تر از ۰/۰۵، بعد نگرش زیستی (۰/۷۳۱) در سطح معنی‌داری ۰/۰۱، بعد رفتار زیست‌محیطی (۰/۵۰۴) در سطح معنی‌داری ۰/۰۱، بعد سواد زیست‌محیطی (۰/۴۷۱) در سطح معنی‌داری ۰/۰۱، همبستگی متغیر شهریت با بعد مصرف مسئولانه و پایدار (۰/۳۳۷) با توجه به اینکه سطح معناداری مربوطه کمتر از ۰/۰۵ و بعد نگرانی زیست‌محیطی (۰/۳۴۴) در سطح معنی‌داری ۰/۰۱ به تأیید رسید. نوع رابطه نیز بین آن‌ها مستقیم و مثبت می‌باشد. بدین معنی که

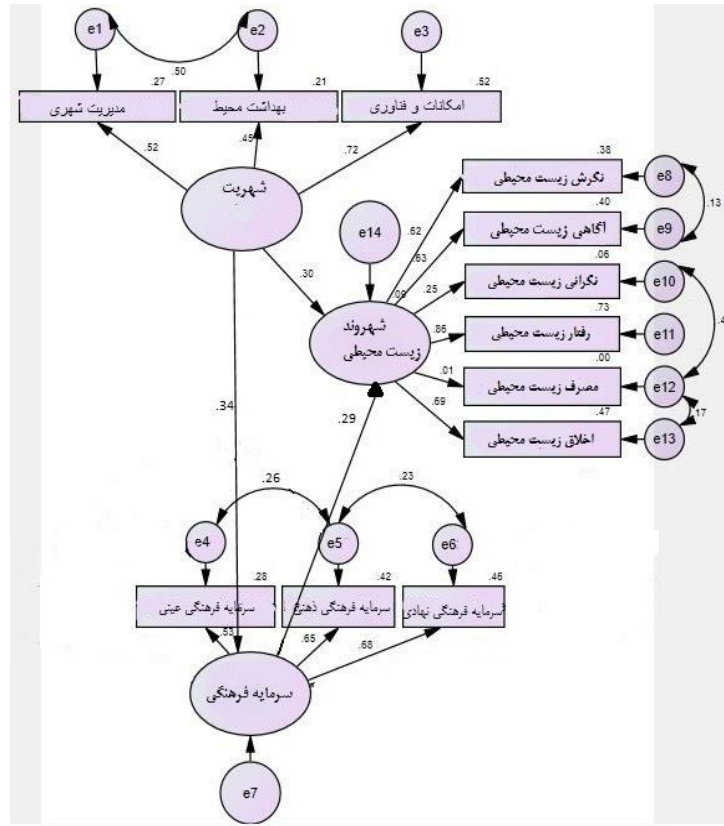

محیطی	محیطی	محیطی	محیطی	محیطی	محیطی	ضریب همبستگی	سرمايه فرهنگي
۰/۴۹۸	۰/۲۳۷	۰/۶۲۰	۰/۳۴۷	۰/۷۹۷	۰/۴۱۷	۰/۷۳۶	ضریب همبستگی
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	sig
۰/۴۸۴	۰/۲۹۲	۰/۶۱۶	۰/۲۲۷	۰/۷۸۴	۰/۲۹۱	۰/۶۸۹	ضریب همبستگی
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	sig
۰/۳۳۲	۰/۲۴۳	۰/۴۴۸	۰/۴۰۱	۰/۹۱۲	۰/۳۱۶	۰/۶۶۳	ضریب همبستگی
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	sig
۰/۲۱۷	-۰/۰۱۹	۰/۲۲۹	۰/۱۰۴	۰/۰۲۷	۰/۲۴۸	۰/۲۰۲	ضریب همبستگی
۰/۰۰۰	۰/۶۹۹	۰/۰۰۰	۰/۰۳۵	۰/۵۹۴	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	sig

تجدید یافته فرهنگی

مدل نهایی معادلات ساختاری شهروندی زیست‌محیطی

به منظور آزمون تأثیرگذاری متغیر شهریت با واسط سرمایه فرهنگی بر شهروندی زیست‌محیطی، پس از بررسی پیش‌فرض‌های معادلات ساختاری، مدل مفروض مورد آزمون قرار گرفت. کلاین (۲۰۰۵) تأکید می‌کند که در استفاده از روش مدل‌یابی معادلات ساختاری، قبل از تحلیل داده‌ها، بررسی مفروضه‌های زیربنایی این روش ضروری است. در این بخش، مقادیر گم‌شده، بهنجاری چندمتغیری، خطی بودن و هم‌خطی چندگانه و ضرایب رگرسیون در شکل (۲) نمایان گردید.

شکل شماره ۲: مدل نهایی معادلات ساختاری شهروندی زیست‌محیطی (با ضرایب استاندارد)

براساس نتایج شکل (۲)، شهریت بطور مناسبی باعث افزایش شهروندی زیست‌محیطی می‌گردد. ضرایب مسیر مربوط به شهریت نشان داد که مدیریت شهری، بهداشت محیطی و امکانات و فناوری شهری به ترتیب با مقادیر ۰/۵۲، ۰/۴۵ و ۰/۲۷ واریانس شهریت را تبیین می‌کنند. همچنین سرمایه فرهنگی نیز باعث افزایش شهروندی زیست‌محیطی می‌گردد. ضرایب مسیر مربوط به سرمایه فرهنگی نشان داد که سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته، تجسم یافته و نهادی به ترتیب با مقادیر ۰/۵۳، ۰/۶۵ و ۰/۶۸ واریانس سرمایه فرهنگی را تبیین می‌کنند و همچنین ابعاد شهروندی زیست‌محیطی که شامل: اخلاق زیست‌محیطی، نگرش زیستی، رفتار زیست‌محیطی، سواد زیست‌محیطی، مصرف مسئولانه و پایدار، نگرانی زیست‌محیطی هستند، به ترتیب با مقادیر ۰/۶۹، ۰/۶۲، ۰/۵۳/۸۵، ۰/۰۱ و ۰/۲۵ امکان تبیین متغیر زیست‌محیطی را دارند.

شاخص‌های مختلف برای ارزیابی و تأیید برازش مدل وجود دارند که در این تحقیق، از روش حداکثر احتمال و شاخص‌های مجذور خی (χ²) شاخص نیکویی برازش (GFI)، شاخص

نیکویی برازش انطباقی (AGFI)، شاخص برازش مقایسه‌ای (CFI) و خطای ریشه مجذور میانگین تقریب (RMSEA) استفاده شده است.

جدول شماره ۳: نتایج شاخص‌ها مدل‌یابی معادلات ساختاری

شاخص‌های مربوط به برازش مدل	نتیجه	دامنه مورد قبول	نتیجه برازش
نسبت کای اسکوتر به درجه‌ی آزادی	۲/۹	$\chi^2 / df \geq 3$	برازش مطلوب
نیکویی برازش	۰/۹۱	$GFI > 0/90$	برازش مطلوب
شاخص نیکویی برازش انطباقی	۰/۸۸	$AGFI > 0/90$	برازش ضعیف
شاخص برازش مقایسه‌ای	۰/۹۰	$CFI > 0/90$	برازش مطلوب
شاخص برازش هنجار شده	۰/۹۱	$NFI > 0/90$	برازش مطلوب
خطای ریشه مجذور میانگین تقریب	۰/۰۵۸	$RMSEA < 0/10$	برازش مطلوب
باقیمانده مجذور میانگین	۰/۰۷۲	$RMR < 0/08$	برازش مطلوب

اگر مجذور خی از لحاظ آماری معنادار نباشد، دال بر برازش بسیار مناسب است؛ اما از آنجاکه این شاخص غالباً در نمونه‌های بزرگتر از ۱۰۰ معنادار به دست می‌آید، لذا شاخص مناسبی برای سنجش برازش مدل محسوب نمی‌گردد. چنانکه شاخص نسبت مجذور بر درجه آزادی، کوچکتر از مقدار (۳) باشد، برازش بسیار مطلوب را نشان می‌دهد. در صورتیکه شاخص‌های AGFI، GFI و CFI بزرگتر از ۰/۹۰ و شاخص‌های RMSEA و RMR کوچکتر از ۰/۰۵ باشند، دال بر برازش بسیار مطلوب و بسیار مناسب بوده و مقدار کوچکتر از ۰/۰۸ بر برازش مطلوب و مناسب دلالت دارد. نتایج شاخص‌های مدل ساختاری فوق در جدول (۳) نشان داده شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

کشور ما در دو دهه اخیر تحت تاثیر خشکسالی از یک طرف، رشد بی‌رویه صنایع در کنار رودخانه‌ها و توسعه نامتوازن شهرها مسائل فرهنگی و اجتماعی زیادی از طرف دیگر بوده است. روند این تغییرات همیشه پیامدهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زیادی را هم در سطح ملی و هم در سطح ملی بوجود آورده‌اند. این مسائل به نوبه خود اهمیت شهروندی زیست‌محیطی و ارتباط آن با شهریت و سرمایه فرهنگی را دو چندان می‌کند.

در این پژوهش نتایج حاصل پیرامون وضعیت شهروندی زیست‌محیطی و دو عامل شهریت و سرمایه فرهنگی نشان داد که مقدار میانگین بدست آمده برای متغیرهای شهروندی زیست‌محیطی (۳/۶۷) در یک مقیاس (۱-۵)، شهریت (۳/۶۹) و سرمایه فرهنگی (۳/۴۵) در یک مقیاس (۱-۵)

بوده و در هر سه مورد، بالاتر از مقدار متوسط طیف می‌باشد. این وضعیت نشانگر نوعی حساسیت و اهمیت بحث شهروندی زیست‌محیطی در بین شهروندان تبریزی می‌باشد.

با توجه به نتایج حاصله و بر اساس تعریف هلن (۲۰۱۷) شهروندی زیست‌محیطی، محل اصلی مبارزه و مشاجره است که از طریق آنها مسائل گسترده‌تر از مشارکت سیاسی و روند، و در جایی که شهروندان دیدگاه‌های آینده با مشارکت ساخته شده است. شاید یکی از دلایل بالاتر بودن میانگین نمره شهروندی زیست‌محیطی و ابعاد آن، مشارکت فردی و اجتماعی شهروندان و دولت در این زمینه می‌باشد، از یکطرف مطالبات زیست‌محیطی شهروندان، نگرانی‌های زیست‌محیطی شهروندان و از طرفی توجه به جنبه‌های اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی و فرهنگی توسعه توسط دولت موجب تقویت ابعاد شهروندی زیست‌محیطی، سرمایه‌های فرهنگی و شهریت گردیده است.

به اعتقاد دابسون، دابسون (۲۰۰۷) شهروندی زیست‌محیطی مسئولیت کار در جامعه برای رسیدن به توسعه پایدار را دارد؛ و این در برگیرنده تمامی فعالیت‌هایی است که هر شخص به‌طور نرمال به‌عنوان یک شهروندی که وابسته به محیط‌زیست سالم است (که شامل بازیافت، بازسازی، تجدید و خدمت‌رسانی به محیط‌زیست می‌شود) وظیفه‌ی انجام آنها را بر عهده دارد. همچنین بر اساس نتایج همبستگی بین متغیر شهریت و شهروندی زیست‌محیطی در کل (۰/۶۵۸) و با ابعاد شش‌گانه آن (اخلاق زیست‌محیطی (۰/۲۶۹)، نگرش زیست‌محیطی (۰/۷۳۱)، رفتار زیست‌محیطی (۰/۵۰۴)، سواد زیست‌محیطی (۰/۴۷۱)، مصرف مسئولانه و پایدار (۰/۳۳۷)، نگرانی زیست‌محیطی (۰/۳۴۴) مثبت و معنی‌داری وجود دارد. بدین معنی که هرچه شهریت افراد مورد بررسی بالاتر باشد، شهروندی زیست‌محیطی و ابعاد آنها نیز بیشتر خواهد بود. همچنین باید اذعان داشت که اثرگذاری شهریت بر شهروندی زیست‌محیطی با یافته‌های هنرور (۱۳۹۵)، فیروزجاییان گلوگاه و آزاده شفیعی (۱۳۹۶)، مختاری ملک آبادی و همکاران (۱۳۹۱)، بخشی و همکاران (۱۳۹۶)، هوشمندان مقدم فرد و همکاران (۱۳۹۷) همخوانی دارد.

بر اساس استدلال هاوورن و آلبستر (۱۹۹۹)، هانگرفورد و ولک (۱۹۹۰)، اوزان و کواوسکی (۲۰۰۹)، میولر (۲۰۱۱)، سند محیط‌زیستی استرالیا (۲۰۱۲)، مور (۲۰۱۲)، کهیل (۲۰۱۴) و هلن (۲۰۱۷) شهروندی زیست‌محیطی، مشارکت فعال شهروندان در توسعه پایدار است که شامل آموزش زیست‌محیطی، مهارت زیست‌محیطی و نگرش زیست‌محیطی باشد و میان مسئولیت‌های خود در برابر محیط‌زیست و قوانین موجود، به دنبال ایجاد توازن باشد. این موضوعی است که با نتایج حاصله همخوانی دارد.

همبستگی بین متغیر سرمایه فرهنگی با متغیر شهروندی زیست‌محیطی (۰/۷۳۶) و همه ابعاد آن (اخلاق زیست‌محیطی، نگرش زیست‌محیطی، رفتار زیست‌محیطی، سواد زیست‌محیطی،

مصرف مسئولانه و پایدار، نگرانی زیست‌محیطی) مثبت و معنی‌داری وجود دارد. بدین معنا که با بالا رفتن میزان سرمایه فرهنگی، میزان شهروندی زیست‌محیطی و همه ابعاد آن (اخلاق زیست‌محیطی، نگرش زیست‌محیطی، رفتار زیست‌محیطی، سواد زیست‌محیطی، مصرف مسئولانه و پایدار و نگرانی زیست‌محیطی) بالاتر می‌رود. نتایج حاصله با یافته‌های علیزاده اقدم و همکاران (۱۳۹۶)، کبیری و کریم‌زاده رضاییه (۱۳۹۶) و واقفی و حقیقتیان (۱۳۹۴) و یافته‌های اداره کل محیط زیست کمیسیون اروپا^۱ (۲۰۱۷) همخوانی دارد.

بر اساس بعد نظری؛ شهروندی زیست‌محیطی نوعی از شهروندی که بر مبنای مفهوم شهروندی اجتماعی ساخته شده است. در شهروندی زیست‌محیطی تصریح شده است که یک شهروند دنبال گسترش اصول جهانی مرتبط با حقوق زیست‌محیطی و گنجاندن آن در قانون، فرهنگ و سیاست می‌باشد و میان مسئولیت‌های خود در برابر محیط زیست و قوانین موجود، به دنبال ایجاد توازن باشد (دابسون، ۲۰۰۷). این امر با نظر اندرسون (۲۰۱۱) که تقویت حس مسئولیت‌پذیری اجتماعی به منظور دستیابی به پایداری محیط زیست بین افراد جامعه منجر خواهد شد، منطبق می‌باشد. نهایتاً شهرت شکل دهنده‌ی سلامت شهری (زیست‌محیطی و فیزیکی افراد) هستند. نوعی ارتباط مثبت بین شهروندی زیست‌محیطی، شهرت و سرمایه‌های فرهنگی وجود دارد.

بر اساس یافته‌های پژوهش و با توجه به وجود همبستگی مثبت بین شهرت و سرمایه فرهنگی با شهروندی زیست‌محیطی، به نظر می‌رسد انجام هر نوعی مداخله، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی جهت تقویت و ارتقای شهروندی زیست‌محیطی در بین شهروندان تبریزی که دارای سطح بالاتری از دسترسی به خدمات شهری و عمومی و همچنین دارای سطوح بالاتری از سرمایه فرهنگی باشند از الویت بالاتری برخوردار می‌باشد. همچنین آموزش شهروندی در حوزه زیست‌محیطی و استفاده از پتانسیل‌های دانشگاهی، شهرداری‌ها و رسانه و شبکه‌های اجتماعی و فرهنگی می‌تواند از اهم پیشنهادات جهت سرمایه‌های فرهنگی، ارتقای شاخص‌های شهرنشینی و شهروندی زیست‌محیطی گردد.

منابع

- بخشی، م؛ پیرداده بیرانوند، ک و فلکی، م (۱۳۹۶)، بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با رفتارهای محیط زیستی دانشجویان دانشگاه بیرجند، *فصلنامه مدیریت سرمایه اجتماعی*، ۴(۳)، ۴۷۳-۴۵۱.
- بخشی، م؛ پیرداده بیرانوند، ک و فلکی، م (۱۳۹۶)، بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با رفتارهای محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه بیرجند، *فصلنامه مدیریت سرمایه اجتماعی*، ۴(۳)، ۴۷۳-۴۵۱.

1. European Commission, Directorate-General for Environment (2017)

برک پور، ن و جهانسیر، ف (۱۳۹۵)، شهروندی محیط زیستی و تحلیل رفتار شهروندی در شهر قزوین،
فصلنامه هویت شهر، ۱۰ (۲۵)، ۶۶-۵۳.

بورديو، پ (۱۳۹۰)، **شکل‌های سرمایه اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه**، گردآوری: کیان تاج
بخش، ترجمه: افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: نشر شیرازه.

جنکینز، ر (۱۳۸۵)، **بورديو پیر**، ترجمه: جوافشانی، لیلا چاووشیان، حسن. تهران: انتشارات نی.

حاجی‌زاده میمندی، م؛ سیارخلج، ح؛ شکوهی‌فر، ک (۱۳۹۳)، بررسی عوامل فرهنگی مرتبط با رفتارهای
زیست محیطی، **فصلنامه‌ی مطالعات توسعه‌ی اجتماعی فرهنگی**، ۳ (۳)، ۳۲-۹.

حبیب‌پور، ک و صفری‌شالی، ر (۱۳۸۸)، **راهنمای جامع کاربرد SPSS در تحقیقات پیمایشی (تحلیل
داده‌های کمی)**، موسسه راهبرد پژوهش.

رستگار خالد، ا؛ مشکینی، ق و صالحی، ص (۱۳۹۶)، بررسی رابطه جهت‌گیری ارزشی با شهروندی زیست
محیطی در بین شهروندان مناطق ۳، ۱۱ و ۱۹ تهران، **فصلنامه توسعه اجتماعی**، ۱۲ (۱)، ۵۸-۳۷.

رضائی، م؛ شبیری، س؛ سرمدی، م و لاریجانی، م (۱۳۹۶)، بررسی سواد محیط‌زیستی دانشجویان
دانشگاه پیام‌نور استان مرکزی با تاکید بر جنسیت و مقایسه آن از دیدگاه اسلام و اکوفمینیسم،
فصلنامه انسان و محیط زیست، ۱۵ (۲)، ۱۲۰-۱۰۷.

شارع‌پور، م؛ متولیان، ص؛ رازقی مله، ه (۱۳۹۶)، بررسی تاثیر سرمایه فرهنگی بر مشارکت شهری
(مطالعه موردی: شهروندان شهر ساری)، **مجله مدیریت فرهنگی**، ۱ (۳۸)، ۴۶-۲۹.

صالحی، ص (۱۳۸۹)، «نگرش جدید نسبت به محیط زیست و مصرف انرژی»، **فصلنامه انجمن ایرانی
مطالعات فرهنگی**، ارتباطات، ۶ (۲۰)، ۲۱۶-۱۹۶.

علیزاده اقدم، م؛ بنی‌فاطمه، ح؛ عباس‌زاده، م و سلطانی‌بهرام، س (۱۳۹۶). نقش سرمایه فرهنگی در
تحقق شهروندی بوم‌شناختی، **فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم
انسانی**، ۹ (۲)، ۱۳۳-۱۰۷.

غیائی، ع؛ سارانی، و؛ پاریاب، ج (۱۳۹۴)، سرمایه اجتماعی و اخلاق زیست محیطی کشاورزان، **فصلنامه
اخلاق در علوم و فناوری**، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه زابل،
۱۱ (۴)، ۱-۱۱.

فروتن کیا، ش؛ رضادوست، ک؛ پورترکارونی، م؛ و حیدری، آ (۱۳۹۰)، بررسی نقش رسانه در شکل‌دهی
نگرش‌ها و رفتارهای زیست محیطی شهروندان (مورد مطالعه: جامعه شهری اهواز)، اداره کل
آموزش‌های شهروندی شهرداری تهران، رسانه و آموزش شهروندی، **مقالات سمینار رسانه و
آموزش شهروندی**، ۱۰-۹.

کبیری، ا و کریم‌زاده رضاییه، س (۱۳۹۶)، تحلیل جامعه‌شناختی رابطه سرمایه اجتماعی و دغدغه زیست
محیطی، **فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی**، ۲۸ (۱)، ۶۶-۵۳.

- کهیل، م (۱۳۹۳)، *محیط زیست و سیاست اجتماعی*، ترجمه: سهراب امیریان و حسین حاتمی‌نژاد، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- لک، ر؛ درویشی‌خاتونی، ج و محمدی، ع (۱۳۹۱)، مطالعات پائولیمونولژی و علل کاهش ناگهانی تراز آب دریاچه ارومیه، *فصلنامه زمین‌شناسی کاربردی*، ۷(۴)، ۳۵۸-۳۴۳.
- مختاری ملک آبادی، ر؛ عبداللهی، ع؛ صادقی، ح (۱۳۹۱)، تحلیل و بازشناسی رفتارهای زیست محیطی شهری (مطالعه موردی: شهر اصفهان)، *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، ۵(۱۸)، ۲۰-۱.
- میرزاپور، س (۱۳۸۸)، *مقایسه تطبیقی حس تعلق به مکان در محلات شهری خرم‌آباد*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه زابل.
- نعیمی، ا؛ رضائی، ر و موسی‌پور، س (۱۳۹۷)، تحلیل سازه‌های محیط‌زیستی تأثیرگذار بر رفتار حفاظت از محیط‌زیست روستاییان شهرستان باغ‌ملک استان خوزستان. *فصلنامه علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، ۱۴(۱)، ۲۲-۱.
- نوبری، ن؛ رحیمی، م (۱۳۸۹)، حکمرانی خوب شهری یک ضرورت تردیدناپذیر، *فصلنامه دانش شهر*، ۱(۲)، ۹۷-۷۶.
- واقفی، ا؛ حقیقتیان، م (۱۳۹۴)، نقش سرمایه فرهنگی در رفتارهای اجتماعی زیست‌محیطی (مطالعه تجربی: شهر شیراز)، *فصلنامه «مجلس و راهبرد»*، ۸۴(۱)، ۳۹۳-۳۷۱.
- هنرور، ح (۱۳۹۵)، *بررسی ردپای اکولوژیک مصرف و عوامل مرتبط با آن (مورد مطالعه: شهروندان ارومیه)*، رساله دکتری تخصصی جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، گروه علوم اجتماعی.
- هوشمندان مقدم فرد، ز؛ شمس، ع و اخبار، ا (۱۳۹۷)، بررسی عوامل تبیین کننده رفتار محیط‌زیستی هنرجویان کشاورزی استان زنجان، *دو فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌های محیط‌زیست*، ۹(۱۷)، ۲۶۳-۲۷۳.
- Anderson, J. E. (2011), *Public policymaking: An introduction*. 7th ed., New York: Houghton Mifflin Company. <http://www.academia.edu/33228205>.
- Balderjahn, I., Buerke, A., Kirchgeorg M., Peyer, M., Seegebarth, B., Wiedmann, K. (2013), Consciousness for sustainable consumption: Scale development and new insights in the economic dimension of consumers' sustainability. In: *AMS Review*, 3 (4), 181-192.
- Browser, MeSH. (2014), *Urbanization The process whereby a society changes from a rural to an urban way of life*, It refers also to the gradual increase in the proportion of people living in urban areas, National Library of Medicine Retrieved 5 November 2014, National Library of Medicine.
- Bs Ba, D W. (2007), *Earth tones: How environmental journalism and environmental ethics influence environmental citizenship*. Thesis prepared for the degree of Master of Arts, University of North Texas, <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc3907/manifest>.

- Dahly, D. L. & Adir, L. S. (2007), Quantifying the urban environment: a scale measure of urbanicity outperforms the urban-rural dichotomy. Published in Final Edited form as: *Soc Sci Med* (Social science & medicine), 64(7), 1407–1419.
- Dobson, A. (2007), Environmental Citizenship, Towards Sustainable Development: *Sust. Dev.* 15, 276–285, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/sd.344>.
- Dunlap, R. E. & Jones, R. E. (2002), '*Environmental Concern: Conceptual and Measurement Issues*' In Dunlap, R. E. and W. Michelson (eds.) Handbook of Environmental Sociology, 482-524. Westport, London: Greenwood Press.
- Environmental Evidence Australia (2012), A review of case studies for EPA Victoria, A review of best practice in environmental citizenship models, A Centre of the Collaboration for Environmental Evidence, <https://apps.epa.vic.gov.au/EnvironmentalCitizenshipSynthesisfinal14Sept12.pdf>.
- European Commission (2008), *Attitudes of European citizens towards the environment*. 295. Special Eurobarometer, Retrieved November 3, 2014, from http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_295_en.pdf.
- European Commission, Directorate-General for Environment (2017), *Attitudes of European citizens towards the environment*, Fieldwork, September-October 2017, Publication November 2017. <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion>.
- Fiorino, D. (1990), "Citizen Participation and Environmental Risk: a survey of institutional mechanisms". *Science Technology & Human Values*, 15 2:226–243. DOI: 10.1177/016224399001500204
- Hawthorne, M. & Alabaster, T. (1999), *Citizen 2000: Development of a model of environmental citizenship*. Global Environmental Change 9: 25-43.
- Helen, P. (2017). *Environmental citizenship*, University of East Anglia UEA, School of Environmental Sciences, publication at: <https://www.researchgate.net/publication/310705795>.
- Holden, J. (2015), *The Ecology of Culture; A Report commissioned by the Arts and Humanities Research Council's Cultural Value Project*, University of Hong Kong January 2015, Published by Arts and Humanities Research Council Polaris House, North Star Avenue, Swindon, Wiltshire, SN2 1FL. www.ahrc.ac.uk.
- Huddart-Kennedy, E., Beckley, T. M., McFarlane, B. L., Nadeau, S. (2009), Rural-Urban Differences in Environmental Concern in Canada, *Rural Sociology*, 74(3), 309–329.
- Jin, M. (2013), Does promote pro-environmental behaviors? Implications for collaborative social capital governance. *International Journal of Public Administration*, 36, 397–407. <https://doi.org/10.1080/1900692.2013.773038>.
- Mastny, L. (2014), *State of the World 2014: Governing for Sustainability*, Washington: Island Press/Center for Resource Economics.
- Raineri, Nicolas & Paillé, Pascal (2016), Linking Corporate Policy and Supervisory Support with Environmental Citizenship Behaviors: The Role of Employee Environmental Beliefs and Commitment, *Journal of Business Ethics*, August 2016, Volume 137, Issue 1, pp 129–148, <https://link.springer.com/article>.
- Tarrant, M and Lyons, K (2011), *The effect of short-term educational travel programs on environmental citizenship*, Pages 403-416, Received 10 Apr

---

2011, Accepted 12 Sep 2011, Published online: 21 Nov 2011, Download citation <https://doi.org/10.1080/13504622.2011.625113>.

Taylor. PW. (2011), *Respect for nature: a theory of environmental ethics*. Princeton: Princeton University Press. P.3.